

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI PODSUMOWUJĄCEJ  
PROJEKT „(NIE)ŁATWE POWROTY DO DOMU?  
BADANIE FUNKCJONOWANIA DZIECI I MŁODZIEŻY  
POWRACAJĄCYCH Z EMIGRACJI”,  
WARSZAWA, 15 GRUDNIA 2015**

AGNIESZKA TRĄBKA  
Uniwersytet Jagielloński

W migracyjnym pejzażu Polski w ostatnich latach coraz więcej uwagi poświęca się migrantom powrotnym. Zarówno badania naukowe, jak i reportaże czy doniesienia medialne wskazują, że dla wielu osób powrót do kraju po latach spędzonych na emigracji jest doświadczeniem równie trudnym, jeśli nie trudniejszym niż emigracja. Jest tak zwłaszcza wtedy, gdy zmiany związane z wyjazdem nakładają się na intensywne zmiany rozwojowe. Z tego powodu badaczki migracji z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Halina Grzymała-Moszczyńska, Joanna Grzymała-Moszczyńska, Joanna Durlik i Paulina Szydłowska postanowiły przeanalizować problemy powracających dzieci i młodzieży w ramach projektu „(Nie)łatwe powroty do domu?”.

Konferencja podsumowująca projekt, zorganizowana przez Fundację im. Bronisława Geremka 15 grudnia 2015 roku, rozpoczęła się od słów Rzecznika Praw Obywatelskich Adama Bodnara. Podkreślił on, że coraz większa liczba uczniów cudzoziemskich oraz powracających wymaga od pracowników systemu szkolnictwa nowych kompetencji – wskazuje na to między innymi raport NIK czy raport z badań prowadzonych w ramach niniejszego projektu. Ten ostatni jest w całości dostępny w Internecie<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Raport dostępny pod adresem: <http://nielatwepowroty.pl/wp-content/uploads/2015/12/nielatwepowroty-raport.pdf> [data dostępu: 3.01.2016].

Zasadnicza część konferencji poświęcona była sprawozdaniu z badań. Najpierw autorki wprowadziły w metodologię swoich badań obejmującą wywiady zarówno z dziećmi powracającymi z zagranicy, jak i z rodzicami oraz nauczycielami i innymi pracownikami systemu oświaty. Poza wywiadami przeprowadzono badanie ankietowe wśród pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych. Badanie zostało pomyślane w ten sposób, aby uwzględnić punkt widzenia i doświadczenia różnych osób i uzyskać możliwie całościowy obraz (re)adaptacji powracających dzieci. Uczestniczyło w nim 34 dzieci, 27 rodziców, 25 nauczycieli oraz 33 pracowników poradni. Uczestnicy wracali z głównych krajów docelowych polskich emigrantów, tj. Niemiec, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Belgii, Włoch, Hiszpanii itp.

Swoją analizę badaczki rozpoczęły nie od samego powrotu, ale od przygotowania do niego jeszcze za granicą. Podkreślały fakt, że dla dzieci (często urodzonych już w kraju docelowym albo niemających wspomnień z Polski) powrót mógł mieć zupełnie inne znaczenie niż dla rodziców. Często budził ambiwalentne uczucia – od radości na myśl o spotkaniu z babcią, dziadkiem, dalszą rodziną, koleżankami i kolegami, po smutek związany z rozstaniem z przyjaciółmi i pozostawieniem dotychczasowego domu. W tym trudnym okresie dla dzieci ważna była jakaś forma pożegnania: w przypadku młodszych dzieci było ono często aranżowane przez nauczycieli, w przypadku starszych miało raczej charakter pożegnalnej imprezy w domu. Zwłaszcza w przypadku starszych nastolatków wyjazd nie wiązał się z zerwaniem kontaktów – są one dalej podtrzymywane przez Internet oraz okazjonalne odwiedziny.

Również wrażenia uczestników badania z pierwszych dni w polskiej szkole zdają się świadczyć o wielkiej wadze przygotowania do powrotu. Część uczestników wspomina swoje zagubienie, dezorientację, zaskoczenie nauczyciela, że w klasie pojawia się nowy uczeń czy uczennica z zagranicy oraz niezbyt przyjazną reakcję klasy. Zarówno uczniowie, jak i nauczyciele podkreślają, że brak wcześniejszej informacji o powracającym dziecku i, co za tym idzie, niemożność przygotowania siebie i klasy na jego przyjęcie przyczyniają się do pewnych trudności. Zupełnie inne wrażenia mają bowiem dzieci, dla których zaaranżowano jakieś symboliczne powitanie i starano się stworzyć w klasie przyjazną dla nich atmosferę.

Wcześniejsze powiadomienie wychowawcy klasy może jednak być trudne, gdyż sam proces kwalifikowania do niej bywa problematyczny z uwagi na brak zestandaryzowanego narzędzia oceny kompetencji dziecka. Kwalifikacja do klasy odbywa się więc z reguły na podstawie wieku metrykalnego, znajomości języka polskiego albo przygotowanego w szkole testu. Wszyscy uczestnicy badania zgodnie twierdzą, że zdecydowanie największym problemem były kompetencje

językowe dzieci. Rzadko była to zupełna nieznajomość polskiego, gdyż rodzice najczęściej dbali o podtrzymanie jego znajomości za granicą. Znacznie częściej były to braki w słownictwie specjalistycznym z danych przedmiotów (np. dziecko potrafi rozwiązać zadanie z matematyki czy fizyki, ale nie rozumie polecenia), problemy z czytaniem i pisaniem w początkowych klasach szkoły podstawowej (duży nacisk na kaligrafię i ortografię w polskiej szkole, dłuższy czas potrzebny na przepisywanie z tablicy, który owocował często tym, że dziecko nie było w stanie zanotować zadania albo innych ważnych informacji). Na drugim miejscu wymieniano różnice programowe pomiędzy polskim systemem a systemem kraju, z którego dziecko przyjechało, zwłaszcza w zakresie takich przedmiotów, jak historia czy geografia. Kilkoro rodziców dodało, że problemem były nie tyle różnice programowe, ile inny sposób zorganizowania nauczania – w formie bloków tematycznych czy projektów, a nie izolowanych przedmiotów.

Dzieciom powracających z migracji, podobnie jak dzieciom cudzoziemskim, przysługują przez rok dwie godziny tygodniowo nauki języka polskiego oraz zajęć wyrównawczych, których celem jest nadrobienie wspomnianych powyżej różnic programowych. Rodzice powracających dzieci podkreślali, że jest to cenna pomoc, ale zwracali uwagę, że często polegała ona raczej na nadrabianiu bieżącego materiału (np. z języka polskiego), a nie na nauce języka polskiego jako obcego. Część osób sygnalizowała, że szkoła nie wywiązywała się z tego obowiązku, sugerując rodzicom, aby zorganizowali dziecku korepetycje we własnym zakresie. Innym problemem jest to, że niektóre dzieci traktowały te zajęcia jako kolejny obowiązek i uczęszczały na nie z niechęcią. Autorki projektu, jak również kilku innych uczestników konferencji, podkreślały potrzebę zatrudniania w szkole nauczycieli języka polskiego jako obcego do pracy z dziećmi cudzoziemskimi i powracającymi.

Poza ściśle akademickimi problemami w kilku przypadkach powracający uczniowie zetknęli się z dyskryminacją ze strony innych uczniów, przybierającą najczęściej formę przezywania, wyśmiewania się czy dokuczania, a w kilku przypadkach również agresji fizycznej. Bardzo niewiele problemów było natomiast związanych z różnicami kulturowymi, być może dlatego, że uczniowie wracali z reguły z Europy lub Stanów Zjednoczonych, a więc krajów relatywnie „bliskich kulturowo”. W kilku przypadkach problemem okazywało się skracanie dystansu w relacjach z nauczycielami, stosunek do ściągania na lekcjach itp., ale z reguły dzieci szybko radziły sobie z tymi problemami.

Kolejnym wątkiem konferencji była praca poradni pedagogiczno-psychologicznych. Dzieci trafiały do nich najczęściej w związku z problemami szkolnymi, a w dalszej kolejności z powodu problemów emocjonalnych i trudności adaptacyjnych. W części przypadków problemy z dostosowaniem się do wymagań szkol-

nych nakładające się na problemy rodzinne czy trudności z funkcjonowaniem w grupie rówieśniczej prowadziły do objawów depresyjnych czy somatyzacji. Zarówno badaczki, jak i pracownicy poradni podkreślali brak zadowalających narzędzi do diagnozy, zwłaszcza pedagogicznej, oraz nikłe możliwości podnoszenia kompetencji w zakresie pracy z dziećmi, które mają doświadczenie migracji.

Autorki zwróciły na koniec uwagę na kilka ograniczeń swojego eksploracyjnego badania. Z uwagi na metodę rekrutacji brały w nim udział tylko osoby, które same się zgłosiły, z reguły były to osoby dobrze wykształcone, zamożne. Z kolei kilka rodzin doświadczających poważnych problemów readaptacyjnych wycofało się z badania. Poza tym uwagę zwraca duża przewaga kobiet wśród uczestników badania, zarówno rodziców, jak i nauczycielek. Niemniej w oparciu o zgromadzone dane autorkom udało się wypracować rekomendacje dla rodziców, szkół, dzieci i młodzieży oraz sugestie zmiany pewnych rozwiązań systemowych, takich jak rejestrowanie liczby uczniów powracających do polskich szkół (na razie dysponujemy danymi szacunkowymi i fragmentarycznymi), nauczanie języka polskiego jako obcego i zatrudnianie wykwalifikowanych lektorów, opracowanie narzędzi do diagnozy pedagogicznej dzieci, tworzenie punktów konsultacyjnych dla dzieci i rodziców itd.

Końcowa część konferencji poświęcona została praktycznym aspektom pracy z dziećmi powracającymi z emigracji. Jako pierwsza wypowiedziała się Małgorzata Mosur ze Specjalistycznej Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej dla Dzieci z Niepowodzeniami Edukacyjnymi w Krakowie, przybliżając uczestnikom swoją pracę w poradni. Do najważniejszych jej zadań należy diagnoza, która jest podstawą do stworzenia indywidualnego planu pomocy dla każdego dziecka. Przy poradni działa również punkt konsultacyjny dla rodziców i nauczycieli. Rodzice mogą w nim zasięgnąć informacji na temat pomocy przysługującej dzieciom po powrocie, nauczyciele z kolei mają możliwość skorzystania z porad i pomocy w przygotowaniu lekcji z uczniami z doświadczeniem migracyjnym. Następnie Aleksandra Mościcka z Fundacji „Sto pociech” realizującej projekt „Powroty – miejsce dla osób powracających z zagranicy” zaprezentowała działania prowadzone przez zespół fundacji. Obejmują one cykl audycji radiowych na temat reemigracji, indywidualne konsultacje dla osób powracających albo mających taki zamiar, spotkania integracyjne w Warszawie dla osób, które powróciły, oraz warsztaty międzykulturowe dla dzieci i szkolenia dla rodziców. Tę część konferencji zakończyło wystąpienie Barbary Skaczkowskiej z Ministerstwa Edukacji Narodowej poświęcone prawnym aspektom wsparcia uczniów powracających. Zaprezentowała ona dane dotyczące wzrastającej liczby uczniów korzystających z dodatkowych lekcji języka polskiego i zajęć wyrównawczych. Wskazała również na szereg opracowań adresowanych do nauczycieli i innych osób pracują-

cych z powracającymi dziećmi (m.in. na stronach internetowych MEN czy na stronie <http://powroty.otwartaskola.pl/>).

Ożywiona dyskusja na zakończenie konferencji była dowodem na aktualność podjętego problemu oraz potrzebę wypracowania systemowych rozwiązań, zgłaszana przez uczestników reprezentujących różne instytucje i perspektywy. Po konferencji odbyły się warsztaty dla rodziców dzieci powracających i dla nauczycieli pracujących z takimi dziećmi.